

Oportunități și limite ale manualului alternativ în relația cu dialogul știință-religie¹

Dr. Octavian Baban²

O masă rotundă asupra relației știință-religie și asupra felului în care această relație poate fi abordată în manualele preuniversitare este o foarte binevenită ocazie de a evalua impactul acestei teme asupra vieții intelectuale din România și de a dezvolta în consecință direcții eficiente pentru politica educațională. Articolul de față își propune să sublinieze câteva caracteristici de bază ale dialogului știință-religie într-o societate democratică și pluralistă și să sugereze, apoi, câteva modalități prin care manualul alternativ poate contribui la formarea intelectuală și etică a tinerelor generații. În primul rând, va fi evaluată nevoia de echilibrare a teoriilor științifice tradiționale, în lumina noilor descoperiri științifice, iar în al doilea rând, vor fi prezentate oportunitățile și limitările inerente ale demersului unui manual alternativ, din perspectiva relației știință-religie.

Dialogul știință și religie și dezbaterile creaționism–evoluționism

Relația știință-religie reprezintă unul din subiectele cele mai viu discutate în lumea intelectuală europeană și nord-atlantică, de la Renaștere încolo. Pe rând, în Europa s-au confruntat spiritul sofisticat grecesc cu abordările realiste și exegetice de tip rabinic, stilul pronunțării dogmatice subtile al Părinților Bisericii cu raționalismul renescentist care încerca să facă abstracție de revelație și să reconstruiască de pe poziții independente, umane, imaginea universului, știința modernă și miturile ei contemporane, pe deoparte, cu noua apologetică creștină, pe de cealaltă parte. Nevoia de a redefini dialogul dintre știință și religie exprimă, deci, o constantă a culturii europene, și în mod particular o încercare de îndreptare a dezechilibrului ideologic din timpul regimului comunist. Dialogul acesta este unul prețios, de forma și conținutul său depinde formarea conștiințelor viitoare și locul pe care atât știința și credința îl pot ocupa în societatea românească, în gândirea omului educat. Chiar imaginea și funcționalitatea viitoare a societății depind de soluțiile ce se vor găsi pentru acest dialog: modernizarea și democratizarea României, acceptarea credinței în Dumnezeu și în revelația Sa ca un dat fundamental al existenței noastre, exprimarea cultă a acestui fundament, întoarcerea spre Dumnezeu a națiunii într-un mod eliberator și demn, ori radicalizarea tradițiilor, crearea de noi ideologii, ori, în mod alternativ, relativizarea tuturor valorilor și în loc de regăsirea identității creștine a poporului român, înecarea sa nediscriminată într-un pluralism incolor, populist, al Noii Europe.

Reluarea acestui dialog este confruntată cu câteva probleme. Pe deoparte, în trecutul comunist, relația știință-atei – credință creștină marginalizată, a ajuns la o

¹ Masa rotundă "Relația știință - religie din perspectiva manualelor alternative", organizată de Ministerul Culturii și Cultelor - Secretariatul de Stat pentru Culte, 26.05.2005, la sediul Ministerului Culturii și Cultelor din București, Sos. Kiseleff nr. 30.

² O. Baban este licențiat în Fizică tehnologică (materiale nucleare), Facultatea de Fizică, Universitatea din București (1985), și în Teologie Biblică, Colegiul London Bible College, Brunel University, London (1994). Doctoratul în teologie a fost obținut tot în cadrul LBC, în 1999 în teologia scrierilor lucane ale NT (Evanghelia lui Luca și Faptele Apostolilor). Predă teologie biblică, exegeză NT și greaca NT la Institutul Teologic Baptist din București și la Facultatea de Teologie Baptistă, Universitatea din București.

anumită echilibru ideologic înghețat, cu direcții bine precizate și reluate, la infinit, aproape mecanic de toți apologeții regimului. Noul dialog trebuie să iasă din acest formalism uscat și să găsească noi formule și noi direcții de discuție. Pe de altă parte, participanții la dialog erau relativ simplu de identificați în trecut: ideologia comunistă și religia creștină. Acum, așa cum se va vedea, participanții sunt mai mulți, în contextul pluralist modern. Cum poate fi comunicată credința, în acest nou context, cum poate ea să motiveze știința, și la fel, cum poate știința informa credința și cum își poate ea valorifica potențialul propriu, așa încât elevul, studentul, profesorul, să poată fi activ în toate aceste sfere, deschis, fără a plăti tributul intimidării, vreuncea dintre ele, și fără a se autocenzura ori a nedreptăți pe alții, prin convingerile sale? Ca subiect-test al acestei probleme, poate fi propusă studierea mai îndeaproape a stadiului actual al relației dintre creaționism și evoluționism.

Într-adevăr, în mod specific, relația știință-religie include dezbaterile dintre creaționism și evoluționism, care au avut o istorie complexă și intensă în mediul intelectual nord-american,³ dar au ajuns să fie din ce în ce mai acut resimțite și în estul Europei, în contextul democratizării accesului la informație, al reformelor educative, și al dezvoltării apologeticii creștine.⁴

³ Intensitatea acestei dezbateri în școlile și mediul academic din USA este arhicunoscută (cf. „Procesul maimuței”, al lui John Scopes, în Dayton, Tennessee, 1925, când se pune problema ca evoluționismul să câștige dreptul de a fi predat într-o școală publică, într-o societate democratică). Între timp, evoluționismul a devenit dominant și chiar dictatorial, caracterul său științific tot mai contestat, iar influența sa asupra eticii și psihologiei omului educat a devenit tot mai evidentă. Așa s-a făcut simțită nevoia, în prezent, în spiritul aceleiași democrații și libertăți, să poată fi predat și creaționismul științific în școlile publice, și în acest scop s-au făcut diverse demersuri juridice în mai multe state (de exemplu, în Arkansas, Luisiana, Ohio, etc.: pe deoparte aplaudate, aceste demersuri au întâlnit și rezistență, uneori datorită tonului fundamentalist al partizanilor creaționismului, alteori datorită neînțelegerii de către mulți creștini a caracterului ipotetic nu științific al evoluționismului, și, bineînțeles, în același timp, datorită influenței partizanilor evoluționismului; în concluzie, a devenit tot mai clară nevoia unei prezentări științifice consistente a creaționismului, și de aceea au fost inițiate centre și organizații speciale de cercetare creaționistă cum sunt *The Institute for Creation Research*, *The Creation Research Society*, *The Center for Scientific Creation*, etc.).

⁴ În Europa, anticlericalismul și avangardismul Reformei și ecumenismul Romano-Catolicismului, ca și un anumit sentiment de culpă din partea Romei față de felul în care tratase oamenii de știință în vremea Inchiziției (cf. Copernic, Galileo Galilei, etc.), au făcut ca evoluționismul să câștige o poziție tot mai proeminentă față de doctrinele creaționiste tradiționale. Ca variante intermediare, creaționismul progresiv și, apoi, evoluționismul teist, au devenit, pentru mulți intelectuali creștini, o alternativă viabilă față de creaționism (cf. Teilhard de Chardin). Tranziția aceasta se poate vedea în declarațiile oficiului papal, din a doua parte a secolului 20. Astfel, dacă în 1950 Papa Pius afirmă creaționismul, chiar dacă propunea o interpretare simbolică a Genezei (în enciclica *Humani Generis*) și privea circumspect punctele de vedere ale evoluționismului, în 1996 Papa Paul II-lea a afirmat în fața Academiei Pontificale de Știință din Roma că evoluționismul reprezintă o variantă științifică acceptabilă pentru creștini, deoarece trupul uman ar fi putut fi derivat pe o cale evoluționistă din alte structuri biologice în timp ce sufletul este, în mod clar, creația lui Dumnezeu (cf. *Il Giornale*, 23 oct. 1996, „Papa spune că s-ar putea să descindem din maimuțe”, și *Il Messaggero*, „Papa îl reabilitează pe Darwin”). În Anglia dezbaterile sunt mai recente și a prilejuit interesante luări de poziție. Astfel, John Mackay, directorul centrului *Creation Research* a inițiat o serie de dezbateri cu privire la creaționism, care câștigă tot mai mult teren. Reacțiile au fost imediate și diverse. Credincioșii evanghelici au sprijinit pe față creaționismul, dar au existat și luări de poziție contrare. J. Farrar, director al institutului de Știință Mediului, din Universitatea din Wales, Bangor, a atenționat că dacă evoluționismul nu articulează o replică inteligentă, creaționismul va câștiga tot mai mulți adepți. T. Emmett de la Universitatea Politehnică Anglia, s-a exprimat că dialogul „nu merită implicarea evoluționiștilor deoarece astfel s-ar da creaționiștilor un credit pe care nu-l merită; totuși, a ignora acest dialog înseamnă să facilitezi răspândirea creaționismului”. T. Astin, lector în geologie la Universitatea Reading și preot anglican (la fel ca Biserica Romano-Catolică, Biserica Anglicană acceptă și creaționismul și evoluționismul), crede și el că

O criză notabilă a evoluționismului – ca știință și fundament etic

Unul din argumentele cele mai puternice în favoarea unui astfel de dialog între știință și religie este nevoia de reparație pentru efectele negative ale unui secol și ceva de evoluționism în Europa. Într-adevăr, evoluționismul promovat în ultimul secol a adus rezultate neașteptate, negative, pentru bătrânul nostru continent, deoarece a consolidat tendința de ideologizare a științei, a favorizat controlul intelectual și a motivat politicile de exterminare rasială – sau politică - duse de regimurile totalitare. În țările cu astfel de regimuri, lipsa de dialog sau de acces la informație au devenit endemice, iar ideologizarea și subordonarea științei și chiar a religiei față de factorul politic (atât sub regimurile național-socialiste, între cele două războaie mondiale, cât și în țările comuniste, după aceea), au transformat știința în instrument propagandistic și au condus la efecte etice profund negative (pierderea respectului pentru viața umană, pentru obiectivitatea științifică, relativizarea valorilor, exacerbarea materialismului, etc.).

Criza evoluționismului, însă, nu a fost doar una etică. Există tot mai multe evidențe că acest tablou despre istoria vieții include, de asemeni, multe erori științifice. Metodele de datare dau rezultate contradictorii și nu rezistă testului logicii când sunt aplicate la perioade îndepărtate de timp, experiențele de evaluare în laborator a evoluției (pe timp redus, sub influența radiațiilor, în izolare, etc.) dovedesc mai degrabă variații de adaptare ale speciilor nu de transformare sau salt între specii, teoriile moderne cu privire la evoluția universului pun în evidență existența unui punct inițial (GUT, *Grand Unification Theory*, teoriile de tip *Big-Bang*), nu o existență uniformă a materiei, etc. Ca atare, s-a creat o piață implicită pentru literatura de ‚contestare’ a evoluției din punct de vedere științific, filosofic și etic.

Din păcate, răspunsul dat de această mișcare de contestare nu pare să fie întotdeauna cel mai potrivit, și tocmai de aceea, această consultare inițiată de Secretariatul de Stat, este foarte binevenită. În mod particular, țările central-Europene și cele din estul Europei, dominate până nu demult de regimuri comuniste, au pierdut capacitatea de organizare eficientă a unui astfel de dialog și încearcă în prezent să depășească această situație prin reforme educaționale și, uneori, prin măsuri administrative contra-productive, cum ar fi recentul scandal evoluționism-creaționism la nivelul ministerului educației din Serbia.⁵ Astfel,

---

evoluționismul trebuie să fie apărat (Tania Branigan, ‚Scientists sound alarm over advance of creationists’, *The Guardian*, Monday March 25, 2002).

⁵ Cf. Dumitru Manolache, *Gardianul*, 18 septembrie 2004. Așa cum a arătat cotidianul sârb *Glas Javnosti*, ministrul sârb Ljiljana Colic a luat în 7 septembrie 2005 hotărârea ca, în urma evaluărilor științifice asupra caracterului neștiințific al evoluționismului, în viitor, în Serbia, teoria lui Darwin să fie predată numai alături de creaționism. Directiva ministrului a șocat profesorii, cu atât mai mult cu cât, religia începuse să fie predată în școli doar de curând. Măsura a atras reacții vehemente din partea unor oameni de știință sârbi. Astfel, Nicola Tucic, biolog la universitatea din Belgrad, a descris măsura ca fiind scandaloasă și a considerat că Biserica Ortodoxă Sârbă se amestecă în politică. "Încet-încet, revenim la un stat teocratic. În secolul XXI ne întoarcem la Apocalipsa", a declarat el cotidianului sârb. Criza a luat sfârșit după o săptămână, când evoluționismul a fost reintrodus, fără condiții legate de creaționism, iar dna. ministru a trebuit să-și dea demisia în urma criticilor guvernului, fiind înlocuită de Slobodan Vuksanovic. De altfel, dna Colic era aceea care dăduse și decretul reintroducerii obligatorii a religiei în școală, precum și un decret foarte discutabil de interzicere a informaticii și lucrului pe calculator în școli, deoarece acestea au ‚efecte negative’ asupra sănătății. La încheierea crizei, vice-ministrul educației a avut o declarație ironică prin care a asigurat audiența ‚sunt aici să vă spun că Charles Darwin este încă în viață...’. Subscriem și noi acestei declarații, deși nu putem comenta asupra calității vieții lui Darwin, oriunde ar fi el în prezent, și observăm, între altele, capacitatea explozivă a subiectului și lipsa de eficiență a măsurilor administrative.

găsim că aceste țări s-a format deja o cultură a monologului și a rigidității intelectuale, care este greu de depășit și care fie nu este în stare să comunice la nivelul științei actuale (și transmite mai departe, în manuale, paradigme învechite, eronate chiar, despre dominația absolută a evoluționismului în lumea științifică) fie este în stare să înlocuiască o ideologie cu alta, un spirit totalitar cu altul, în vreme ce adevăratul dialog și spiritul științific și religios democratic, deschis și riguros, totodată, nu au reușit să se impună definitiv în viața publică.⁶

În astfel de țări pare că s-a pierdut dorința de acces liber la informație și, în același timp, libertatea, arta și plăcerea dezbaterii oneste.⁷ Pare să se fi instaurat o inerție a gândirii, o stare de permanentă cenzură, chiar dacă situația politică s-a schimbat. Implicațiile acestei situații sunt destul de profunde, dezbaterile de calitate au dispărut și s-au instalat, în locul lor, diverse variante ale ‚limbii de lemn‘, diverse discursuri duale (comunicări neutre, fără teză, care apără o mentalitate colectivă dominantă, în subtext) o modă a doctrinelor și orientărilor ‚aprobat‘ de anumite foruri superioare, corecte politic, sau ‚corecte‘ religioase.

Există, totuși, semne ale iminenței schimbărilor. Se poate observa că în România ultimilor ani numeroase publicații au ridicat un număr important de întrebări justificate cu privire la caracterul științific al evoluționismului, în sine, și cu privire la consecințele predării lui ca teorie cu caracter de adevăr absolut.⁸ În

⁶ Fiind de cele mai multe ori, aici în răsăritul Europei, mai mult consumatori de cultură și mai puțin creatori de cultură și știință, mulți români educați au căpătat un reflex de subordonare și conformism (o observație interesantă este că românii cei mai creativi au dovedit lucrul acesta în străinătate, nu în țară: de exemplu, Spiru Haret, Hery Coandă, Emil Palade, etc. – există și excepții, însă, de exemplu: N.C. Paulescu, E. Racoviță, Ș. Procopiu, etc.). Un cadru universitar din Universitatea București afirma, cu doar câțiva ani în urmă, de exemplu, că a replicat unui profesor din provincie ‚nu sunteți matematician, matematician este cel care crează teorii, scrie manuale, e prezent pe paginile cărților...‘. Astfel, se crează un anumit elitism intelectual care inhibă puterile creatoare ale inteligenței noastre native. Toți cei cu dorință de a se educa, de a cerceta trebuie încurajați, în mod special cei care beneficiază de o educație specializată. Dragostea de știință, de informație, de dezvoltare a gândirii trebuie să devină un fenomen de masă, chiar dacă doar cei mai talentați vor realiza lucruri de vârf.

⁷ Un exemplu relevant ar fi cel al lui N.C. Paulescu, care în 1905 se angaja într-o serie de conferințe despre finalitatea biologiei, despre materialism și despre suflet, conferințe adunate în 1944 în volumul *Fiziologie filosofică, I, Noțiunile „suflet” și „Dumnezeu” în fiziologie*, V. Trifu (ed). Astfel de conferințe și-au pierdut atractivitatea, în prezent, iar volumul lui Paulescu, cu tipul său specific de dialog și critică la adresa evoluționismului, nu a fost reeditat decât în 1999, de editura Anastasia. Un alt exemplu este cel al lui I. Firca, *Cosmogonia biblică și teoriile științifice*, apărută în 1943, și retipărită doar în 1998, de aceeași editură, Anastasia. Ori gustul pentru aceste subiecte a dispărut, ori tema nu mai este făcută interesantă de oamenii de știință de azi, de programele culturale ale zilei.

⁸ Cele mai multe manuale de biologie din acea perioadă pot sluji drept dovadă a politicii și ideologiei evoluționiste comuniste. Principiile eternității materiei, al evoluției vieții – conform tabloului darwinist cel mai ‚ortodox‘ erau privite ca date fundamentale, dincolo de orice posibilă obiecție. De exemplu, *Biologie. Manual de clasa a XI*, I.T. Exarcu et al., București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1982, spune din primul paragraf că ‚omul este forma cea mai evoluată de organizare și funcționare a materiei vii‘, și un pic mai jos citează fără precizarea sursei că ‚munca și vorbirea articulată au constituit factorii esențiali sub influența cărora s-a realizat saltul calitativ, care a făcut ca încetul cu încetul creierul maimuței să se transforme în creier omenesc‘ (p. 3). Într-un alt exemplu, *Îndrumătorul profesorului pentru predarea fizicii în gimnaziu*, I. Moisil, G. Moisil, et al., București: Ed. Didactică și pedagogică, 1978, lasă și el să se vadă colțul ideologizării forțate a științei: ‚Prima jumătate a secolului XX a însemnat o perioadă de profunde frământări în ceea ce privește conceptele și principiile fundamentale ale fizicii, culminând cu destrămarea concepției mecanicist-metafizice și cu admiterea unor puncte de vedere noi în care gândirea marxistă a detectat caracterul esențial dialectic al legilor lumii‘ (p. 5). Din fericire, profesorii și elevii, deopotrivă, au putut beneficia în acei ani și de traduceri valoroase a unor manuale de valoare internațională, în limba engleză, care au atenuat asemenea

comparație cu aceste tendințe, reacția față de ideologia evoluționistă, cât și față de teoria sau teoriile subsumate evoluționismului, a condus la afirmarea unor noi abordări care afirmă creaționismul cu argumente solide, și, în egală măsură, dovedesc caracterul fundamental ipotetic al evoluționismului.⁹

Diferite tipuri de creaționism și problema rigorii științifice

Dezbaterile de acest tip au deschis, însă, un nou subiect delicat: în ce măsură este creaționismul însuși o disciplină științifică? Cât de mult poate fi el prezentat ca știință și cât de mult el reprezintă o abordare ideologică sau teologică? Poate fi creaționismul, în același timp, o bună reflectare a textului religios (biblic, în primul rând, dar posibil, și a textelor din alte credințe) dar și o reprezentare științifică coerentă și verificabilă a tabloului lumii? În privința aceasta, manualul alternativ ar trebui să se concentreze pe cercetările obiective, pe rezultatele factuale, și să amintească cu titlu de teorii sau ipoteze științifice alternative, atât teoria evoluționistă cât și teoria creaționistă, deoarece amândouă se ocupă cu explicarea unui trecut care eludează experimentul științific și amândouă se bazează pe seturi de ipoteze și axiome acceptate aprioric, fie pe baze filosofice fie pe baze religioase și de revelație divină, pe care se construiește un tablou cuprinzător al universului și al vieții. De aceea, amândouă trebuie prezentate ca modele, dimpreună cu sursele lor de autoritate, cu ipotezele și metodologiile de lucru, nu în măsura pretențiilor emise, ci în măsura în care sunt modele coerente și credibile ale realității. În general, însă, situația actuală cere să se pună în perspectivă critică evoluționismul și să se acorde o atenție crescută creaționismului științific.

Astfel de măsuri nu fac altceva decât să aplice creaționismului același gen de critică pe care trebuie să îl aplicăm teoriilor evoluționiste. Egalitatea de tratament și standard se impune de la sine. În această privință, observăm că există deja încercări în limba română pentru o abordare științifică, axiomatică a creaționismului, care să scoată subiectul din sfera dezbaterilor apologetice și din

---

accente, cum ar fi U. Haber-Chaim, *Fizica. PSSC. Textul profesorului*, București: Ed. Didactică și pedagogică, 1974 (folosită și în *Îndrumătorul* citat mai sus), cursul de fizică Berkley, cursul de fizică al celebrului R. Feynman, etc. În mod uimitor, însă, ca un reflex ideologic, tipul acesta de referințe se regăsește și în manualele de după 1989! Această observație nu vrea să indice lipsa de calitate a manualelor, ca text științific, ci să incrimineze gradul în care știința poate fi dublată de o doză amestecată de ideologie atee, comunistă, și gradul în care aceste atitudini reușesc să continue.

⁹ Din fericire, bibliografia de gen s-a îmbogățit după 1989, cu numeroase titluri care dovedesc o orientare diferită. Exemplele cele mai grăitoare vin din domeniul biologiei: O. Iftime, *Introducere în antievoluționismul științific. Despre evoluția omului de către om*, București: Anastasia, 2003; I. Vlăducă și F. Gherasim, *Ortodoxia și eroarea evoluționistă*, București: Scara, 2002; I. Străinescu, *Bazele creaționismului științific*, București: Ed. Didactică și Pedagogică, 2005; S. Rose, *Cartea Facerii, crearea lumii și omul începuturilor. Perspectiva creștin-ortodoxă*, C. Făgețan (trad.), București: Sofia, 2001, H. Morris și G.E. Parker, *Introducere în știința creaționistă*, E. Silvestru (trad.), București: Anastasia, 2000, H. Morris, *Creaționismul științific*, I. Țon (trad.), SMR, 1992, G.S. McLean, R. Oakland, L. McLean, *Dovezi în favoarea creației. Examinând originea planetei noastre*, V. Horea (trad.), Arad: Multimedia, 1998, A. McIntosch, *Geneza. Relevanța dezbaterii dintre creaționiști și evoluționiști pentru societatea zilelor noastre*, D. Pantea (trad.), Oradea: Făclia, 2004. De partea evoluționismului, trebuie remarcate câteva publicații valoroase printre care și volumul lui H. Y. McSween Jr., *Partitură pentru Terra. Originile planetei și ale vieții*, L.-M. Ene (trad.), București: All, 2001. Scrisă cu vervă, informat și atractiv, această carte comunică, însă, aceeași ideologie a evoluționismului. Spre deosebire de un tratat care nu are nici-o datorie de a prezenta puncte opuse de vedere, manualul trebuie să realizeze o îndrumare mai obiectivă în lumea cunoașterii.

sfera reacțiilor și să îl aducă în sfera științei propriu-zise, în sfera construcțiilor teoretice de sine stătătoare.¹⁰

Dacă problema religie-știință ar consta din simpla opoziție evoluționism-creaționism creștin, probabil că soluțiile ar fi destul de clare. Manualele de specialitate ar putea face referință la ambele și în felul acesta am putea obține un dialog echilibrat. Lucrurile, din perspectiva creaționismului, sunt, însă, mai complicate. Există, de exemplu, mai multe tipuri de interpretări ale textului biblic, mai multe tipuri de teorii creaționiste care se revendică de la Biblie: teoria literală a creației, teoria Interstițiului (*The Gap Theory*), teoria celor 7 zile-epoci, și în extremis, teoria mixtă a creației continuată printr-un evoluționism teist, controlat.

În afară de aceasta, contextul pluralismului religios subînțelege că există mai multe tipuri de creaționism religios, unul tip iudeo-creștin, bazat pe datele Bibliei și care pleacă de la autoritatea de text revelat a Genezei, bazată pe autoritatea profetică a lui Moise și pe confirmările și lămuririle Mântuitorului Iisus Hristos și a celorlalți autori biblici (apostolii Matei, Pavel, Ioan, Petru, Iacov, Iuda Tadeu evangheliștii Marcu și Luca), dar și unul musulman, potrivit Coranului, bazat pe autoritatea profetică a lui Mahomed,¹¹ precum și altele hinduse, de exemplu, sau budiste, etc.,¹² toate fiind în esență teiste, dar urmând scenarii diferite și lucrând cu seturi diferite de ipoteze și texte sacre. Prin ce fel de judecăți de valoare, atunci, sau prin ce fel de filtre pot fi unele acceptate în detrimentul altora? Bineînțeles, dintre toate, creaționismul științific biblic iudeo-creștin este cel mai dezvoltat și chiar cel islamic își derivă mesajul din Geneza. Celelalte reprezintă teorii cosmogonice se pot apăra mult mai greu, având mai multe lucruri în comun cu mitul decât cu o imagine coerentă științific asupra începuturilor. Toate acestea conturează, însă, un orizont mai larg problematicii interacției dintre știință și religie într-o societate democratică, pluralistă, și, în același timp, un orizont mai complicat.¹³ Poate tocmai de aceea ar trebui susținută o anumită dihotomie

¹⁰ I. Străinescu, *Bazele creaționismului științific*, București: Ed. Didactică și Pedagogică, 2005. Rămâne totuși mult de făcut, în această privință. Creaționismul științific are nevoie să integreze o sferă largă de cunoștințe, plecând de la momentul creației (deseori asimilat cu teoriile *Big-Bang*), continuând cu omogenitatea tipurilor de legități fizice (teoriile de tip *Grand Unification Theory*), și clasificarea și interpretarea formelor de viață existente, a fenomenelor descoperite. Se observă, încă o dată, în acest context, că atât evoluționismul cât și creaționismul reprezintă teorii de interpretare a datelor existente, modele alternative, și nu modalități curente de acces la istoria propriu-zisă a evenimentelor.

¹¹ Un punct de vedere musulman se poate vedea în M. Bucaille, *The Bible, The Quran, and Science. The Holy Scriptures examined in the light of modern knowledge*, Paris: Seghers, 1993(5). De asemenea, numeroasele cărți ale autorului turc Harun Yahya, care, însă, nu este om de știință (New research demolishes evolution, A definitive answer to evolutionist propaganda, etc.). În Turcia, cu ajutor creștin din partea ICR (Institute for Creation Research), s-a dezvoltat în ultimii ani o puternică mișcare anti-evoluționistă bazată însă pe Coran, și, de aceea, în anumite detalii, nearmonizată cu punctele de vedere bazate pe Geneza.

¹² Mișcarea aceasta creaționistă a dus și la revitalizarea unui creaționism hindus, cum recent propun doi autori americani, Michael A. Cremo and Richard L. Thompson, *Forbidden Archeology*, Badger, CA: Govardhan Hill Publishing. 1994. Vezi recenzia cărții, în Colin Groves, 'Creationism: The Hindu View. A Review of Forbidden Archeology', *The Skeptic*, Vol.14, No.3, Spring 1994.

¹³ Separarea demersurilor științifice de cele religioase ar reprezenta în cazul acesta o modalitate (politică) de conviețuire într-un stat pluralist, altfel va fi dificil să decelăm ce informații religioase trebuie incluse sau nu într-un manual. Discuția este, în același timp, mai complexă decât pare. Știința modernă are, totuși, o anumită culoare confesională. La prima vedere s-ar putea spune că nu se poate vorbi de o știință creștină, una musulmană, alta hindusă, ori budistă, pentru că știința este un bun universal și a fost construită în forma ei actuală prin contribuțiile tuturor civilizațiilor (numere arabe, geometrie egipteană și grecească, astronomie babiloniană, gândire științifică de tip iudeo-creștin, există medicina clasică dar și abordări bazate pe puncte și trasee energetice în corpul uman, etc.). Această afirmație pare a fi una inatacabilă, dar ea lasă, totuși, loc

metodologică între știință și religie, o separare între prezentarea demersului religios și a celui științific.

În privința aceasta, manualului alternativ are un rol important în transmiterea unor informații cât mai complete, într-o formă cât mai atractivă și cât mai incitantă la cercetare și informare suplimentară.

Orizontul dialogului știință–religie și manualele alternative

Legarea problematicii știință-religie de cea a introducerii manualelor alternative, aduce în discuție posibilitățile specifice ale acestora ca nou mediu de cunoaștere, mai dinamic și posibil, mai eficient, decât cel tradițional. Manualele alternative sunt privite ca mijloace de informație care oferă perspective mai dinamice, mai generoase ideologic care reprezintă un cadru reformat și în continuare reformabil pentru dialogul științific și religios, și care face ca predarea și învățarea să devină mai flexibile, mai adaptate elevului (studentului) și să aibă un rol formativ-informativ mai complex, mai nuanțat.

De departe, printre cele mai cunoscute domenii care se pretează unei mai bune reflectări a interacției știință-religie sunt cele legate de științele naturii, de biologie, botanică, genetică, geologie, și într-o anumită măsură, de fizică (modele de univers, modele de interacție, fizică clasică newtoniană și relativistă, einsteiniană, fizică cuantică și implicațiile ei). La acestea ar putea fi adăugate și istoria filosofiei, probleme de epistemologie, etc.

În asemenea manuale, informațiile de tip alternativ pot îmbrăca forma unor medalioane biografice ale unor savanți celebri (prezentați împreună cu convingerile lor științifice dar și în contextul credinței lor religioase), sau a unor prezentări de date specifice urmate de rezumate ale unor teorii alternative care le interpretează (data și contextul apariției acestor teorii, concepte folosite, metodologie, tendințe, reprezentanți, puncte de dialog sau dezbateri cu alte teorii, deschideri filosofice, etc.).

---

interpretărilor. Nu toate civilizațiile au contribuit la fel la progresul științei. Astfel, în epoca sa de înflorire culturală (600-900), islamul a dovedit înclinații experimentale, aplicative, remarcabile, alături de realizări literare recunoscute (biologia, medicina, matematica, au înflorit în primele secole ale islamului) – dar după aceea, odată cu instalarea fatalismului gnoseologic, această efervescentă științifică și culturală s-a stins, lăsând locul unei expansiuni eminamente sociale și militare. Amprenta cea mai puternică asupra științei contemporane, astfel, vine din partea civilizației iudeo-creștine, și mai ales ca rod al efervescentei științifice post-renascentiste, care s-a bazat pe o gândire pozitivistă, ancorată în acceptarea unui Dumnezeu rațional care a creat lumea în mod rațional și a dat omului posibilitatea să o observe și să refacă mental legăturile ei. Gândirea aceasta de tip cauzal și până la un punct, de tip liniar (axa timpului are o singură direcție de curgere) a fost atât de înrădăcinată în gândirea științifică, încât în momentul revoluției gândirii cuantice și probabiliste, Einstein însuși și-a manifestat îndoiala asupra posibilității ca o astfel de teorie să descrie, într-adevăr, lumea creată de un „Dumnezeu care nu joacă zaruri”. Acest tip de gândire se deosebește de abordările ciclice, magice, ale hinduismului și de cele agnostice, detașate, chiar atee, ale budismului. Într-un anumit sens, deci, gândirea religioasă reprezintă unul din cele mai importante fundamente ale științei. Credința și convingerile religioase constituie contextul și încurajarea (sau, alternativ, descurajarea) la o gândire logică, coerentă, la a observa structuri și evenimente repetabile, legități naturale și a le exprima prin formalisme matematice, prin clasificări, prin sistematizări de date, etc. Totuși, prin faptul că religia are un alt diapazon argumentativ, logic dar și mistic, rațional dar și sentimental, gnoseologic dar și etic, demersul ei trebuie separat de cel al științei, cel puțin în cadrul sistemului de învățământ formal.

În esență, totuși, se poate sugera că manualul științific ar trebui să devină mai științific în prezentare, adică mai puțin absolut în hermeneutica naturii și a legităților ei, mai deschis, mai creativ, mai puțin dogmatic (știința însăși are un anumit potențial de a se transforma, în sine, într-un fel de religie laică, al cărei cuvânt nu trebuie pus vreodată la îndoială, sau cercetat, un fel de ‚vacă sacră‘: în această privință, manualul alternativ nu trebuie să idealizeze știința, ci dimpotrivă, să o umanizeze și să o așeze în contextul ei, încurajând studentul ca el însuși să facă știință, pe măsura puterii și a înzestrării pe care o are).

Ca să își poate îndeplini mandatul ei de sumă a cunoașterii lumii și de mijloc de înțelegere și de abordare a lumii înconjurătoare, este recomandabil ca, din motive de obiectivitate și de evitare a re-ideologizării ori a transformării în demers apologetic, știința să mențină un anumit grad de independență față de religie, cel puțin în ce privește comunicarea în contextul unui manual. Faptul că nici un gânditor nu face cercetare independent de convingerile sale religioase, sau prin detașare obiectivă de ele, reprezintă un adevăr arhi-recunoscut, dar, în mod fundamental, demersul științific se ocupă cu un discurs orientat spre studiul și folosirea naturii așa cum poate fi ea observată, și nu cu comunicarea unor adevăruri religioase. Această independență relativă nu vrea să nege relația credință-știință, dar nici să suprapună sferele lor de cercetare primară și de comunicare. În consecință, s-ar putea ca interacția știință-religie să fie cel mai bine slujită de dezvoltarea unor forumuri speciale, a unei literaturi de dezbatere și apologetică, de epistemologie, a unor manuale specifice axate pe astfel de probleme deschise. Pentru a sublinia contribuția proprie a fiecărui câmp de cunoaștere, religios și, respectiv, științific, se poate sugera că, metodologic, este bine să fie menținută o anumită polarizare, o anumită filtrare a subiectelor.

În final, se poate spune că, din punct de vedere al relației dintre știință și religie, manualul alternativ reprezintă atât oportunități clare cât și capcane evidente, care trebuie evitate.

Oportunitatea obiectivizării, diversificării informației

Manualul alternativ oferă posibilitatea obiectivizării și diversificării informației. Acolo unde erau menționate, în mod obișnuit, date prelucrate ideologic, manualul alternativ are ocazia să corecteze informația și să lărgescă perspectiva. Discuțiile mai ample nu pot fi purtate, însă, într-un manual alternativ. Din acest punct de vedere, manualul are și un rol orientativ, nu doar informativ, indicând spre resurse bibliografice. El crează o platformă de orientare a studentului către domenii specializate, surse de informații, instituții. El crează o atitudine, încurajează deprinderile de cercetare, de dialog, reprezentând un demers social nu doar unul științific.

Oportunitatea educării unei gândiri istorice, epistemologice

Manualul alternativ ar putea oferi prezentări ale punctelor de convergență sau divergență ale unor teorii cu perspective diferite (de exemplu, creaționism și evoluționism). Ele constituie oportunități de dezvoltare a spiritului critic, de evaluare a modului în care știința se raportează la univers, din diverse perspective, conform unor psihologii diferite. O astfel de abordare ar atrage atenția asupra factorului uman în știință, asupra caracterului istoric al științei (*cf.* seria franceză de popularizare *Que sais-je?*). Știința este inseparabilă de istoria științei – și este și mai ușor de memorat așa.

Oportunitatea așezării unui context echilibrat pentru etică

Manualul alternativ poate include și evaluări ale modului în care religia și știința furnizează concepte sau perspective apriorice asupra cunoașterii, asupra societății,

asupra vieții în general. Studentul are ocazia, astfel, de a-și exercita spiritul științific critic, discernământul în probleme de filosofie și etică.

Contraindicația re-ideologizării facile

Una din primejdiile sau capcanele unui manual alternativ este ca el însuși să prezinte veleitățile și limitările unui manual ideologizat, și să abdice de la valorile obiectivității. Astfel, el poate limita selecția de fapte sau fenomene prezentate studentului, de legități, el poate apela la formulări dogmatice extrase din diverse perioade ale istoriei dominate de o ideologie anume, poate adopta un ton religios propagandistic în detrimentul abordării științifice, poate comunica un orizont dogmatic limitat al cunoașterii, adoptat în numele repunerii în valoare a concepțiilor religioase. Pluralismul gnoseologic și recunoașterea valorii altor abordări rămâne o cerință centrală pentru orice manual.

Contraindicația transformării într-un manual de apologetică religioasă

Manualul, prin definiție, trebuie să îndeplinească o funcție informativă. Din acest punct de vedere, el trebuie să încurajeze la cercetare și înțelegere, fără a impune o anumită doctrină. Dezbaterile de tip religios trebuie desfășurate în cadrul unui alt tip de literatură nu în aceea de tip manual alternativ (afară de cazul în care manualul este manual de istoria religiilor și gândirii, sau un manual de probleme filosofice deschise, etc.). Totuși, manualul are datoria să pună în lumină influența pe care religia și credința o au asupra gândirii științifice, atât din punct de vedere filosofic cât și din punct de vedere istoric.

Pe ansamblu, manualul modern are ocazia să intre într-o epocă nouă, de popularizare și încurajare a științei, a gândirii critice și creative, prin informare corectă, ramificată, și prin încurajarea de proiecte științifice ale elevului, care conduc la dezvoltarea calităților sale cognitive. El trebuie să descrie corect natura teoriilor și a datelor acumulate de știință, să sancționeze interpretările care în loc de a informa mai degrabă comunică mituri ale lumii științifice și, în egală măsură, să identifice ideologiile de tip religios (de aceea, un manual alternativ ar trebui realizat printr-o consultare bogată a unor specialiști din diverse domenii, inclusiv teologi). Prin crearea unui asemenea text, se crează, de fapt, spațiul dezvoltării unei gândiri armonioase, în care studentul este ghidat să cunoască atât natura, lumea din jur, cât și pe Creatorul ei, și în care poate deprinde rigoarea gândirii științifice dar și reperele fundamentale ale credinței.